

Тетяна Северіна

СТАНОВЛЕННЯ АКСІОСФЕРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ВИЩОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглядається проблема формування ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього вчителя в умовах особистісно орієнтованого підходу. Аксиосфера трактується як центр професійно-особистісної саморегуляції студента, що забезпечує його самореалізацію, свободу самовияву. Становлення аксиосфери розглядається в контексті соціалізації особистості майбутнього педагога. Визначено та охарактеризовано зовнішні фактори впливу на формування ціннісно-сислової сфери особистості студента.

Ключові слова: аксиосфера, ціннісно-сислові орієнтації, детермінанти, освітнє середовище, освітній діалог.

На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки проблема формування ціннісно-сислової сфери майбутнього вчителя має важливе наукове, освітнє та суспільне значення. Нові соціально-економічні умови зумовлюють зміну стереотипів побудови професійної кар'єри та професійного становлення, вимагають від молоді таких якостей, як готовність до ризику і особиста відповідальність за вчинки, уміння швидко пристосовуватися до економічної кон'юнктури, здатність до самовдосконалення. Освіта стає преферентною сферою розвитку суспільства та відіграє провідну роль у формуванні гуманістичної аксиосфери соціуму.

У такому контексті необхідність наукових досліджень проблеми формування ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього педагога зумовлена сучасним соціальним замовленням, у якому вчитель постає транслятором цінностей та ініціатором ціннісно-мотиваційного розвитку суб'єктів навчально-виховного процесу.

Актуальність проблеми формування аксиосфери майбутнього фахівця посилюється також невизначеністю, у якій функціонує нині вища школа України: випускника потрібно підготувати до професійного життя, умови і якість якого швидко змінюються. Останнє зумовлює необхідність перегляду теоретичних і методичних засад освітньої системи вищого педагогічного навчального закладу, особливо на етапі переходу від традиційної моделі засвоєння знань до аксіоцентричної моделі професійного саморозвитку.

Ціннісно-сислова сфера особистості, як складна ієрархічна динамічна структура, стала предметом досліджень О. Асмолова,

О. Бондаренка, М. Боришевського, Б. Братуся, М. Кагана, З. Карпенко, Д. Леонтєва, В. Москаленко, К. Роджерса, М. Рокича, М. Савчина, А. Серого, В. Франкла, В. Чудновського, Ш. Шварца, В. Ядова, В. Яницького та ін.).

Певний науковий інтерес становили студії сучасних вітчизняних та зарубіжних учених, присвячені аналізу динаміки розвитку ціннісно-сислової сфери майбутнього фахівця (Т. Вілюжаніна В. Крижко, О. Мешко, Ю. Пелех, Г. Радчук, Н. Ткачова, А. Хуторської та ін.).

Не дивлячись на зростання інтересу до проблеми розвитку аксіосфери особистості, в психолого-педагогічній науці ще немає єдиної точки зору стосовно механізмів і факторів розвитку та функціонування цієї сфери.

Крім того, можна стверджувати про існування суперечностей між наявними соціальними умовами, які висувають нові вимоги до особистісно-професійного розвитку, і недостатнім вивченням чинників та умов розвитку ціннісно-сислової сфери особистості студента у процесі здобуття вищої освіти:

- між визнанням важливості модернізації системи підготовки майбутніх педагогів та нерозробленістю цілісного підходу до її реалізації, що мав би аксіопедагогічну основу;

- між об'єктивною потребою у педагогові з високими ціннісними орієнтирами його культурологічної сфери і недостатнім її розвитком у випускників вищих педагогічних навчальних закладів.

Метою статті є теоретичне обґрунтування зовнішніх факторів впливу на формування аксіосфери майбутнього педагога в процесі його професійного становлення у вищому педагогічному навчальному закладі.

В умовах особистісно орієнтованої освіти вплив особистості педагога як джерела інформації знижується. Важливого значення набуває внутрішній зміст особистості вчителя як носія ціннісних орієнтацій. Індивідуальність майбутнього фахівця перетворюється на найважливішу цінність і значущий компонент власне змісту освіти. Тому, здійснюючи особистісно орієнтований підхід, сучасний учитель повинен підніматися до рівня його осмислення і внутрішнього прийняття, а не лише володіти відповідними знаннями і технологіями. На перший план виходять ті прояви особистості педагога, що пов'язані з реалізацією його базових екзистенційних, ціннісно-сислових аспектів професійного буття.

Таким чином, одним із важливих завдань професійної підготовки майбутнього педагога постає формування його ціннісно-сислової сфери як «...центру професійно-особистісної саморегуляції на основі вільного, ціннісно орієнтованого вибору, що забезпечує дійсну професійно-особистісну самореалізацію, свободу його професійно-особистісного самопрояву» [1, с. 92].

Сислова сфера особистості, на думку Т. Вілюжаніної, є «...особливим чином організованою сукупністю сисловим структур і

зв'язків між ними, що забезпечує смислову регуляцію життєдіяльності суб'єкта» [2, с. 43].

У свою чергу, за В. Крижко, ціннісно-смислова сфера (аксіосфера) особистості – це «унікальне духовне утворення, яке включає ціннісні орієнтації, що забезпечують самозбереження людини в просторі і в часі» [3, с. 198].

Як відомо, ціннісно-смислова сфера особистості формується у професійній діяльності індивіда і є взаємодетермінованим процесом. З одного боку, під час навчання у виші ставлення до професійного середовища складається на основі системи особистісних смислів людини, усвідомлювана частина якої існує у вигляді цінностей і ціннісних орієнтацій. З іншого боку, на систему ціннісно-смислових орієнтацій особистості впливає професійна діяльність. Провідну роль у розвитку цих взаємозумовлених процесів особистісного зростання відіграє формування і розвиток ціннісних орієнтацій як цілісної системи інтерналізованих особистісних смислів, що відображають смисложиттєвий рівень її функціонування.

На підтвердження цієї думки, О. Бреусенко виокремлює два основні аспекти будь-якої діяльності, які справляють найбільший вплив на поведінку та вчинки людини: 1) змістовий – ціннісний простір та конкретні феномени: архетипи, індивідуальні ціннісні структури (ціннісні орієнтири, ідеали, ціннісні враження, ціннісні уявлення, ціннісні орієнтації, смислові настановлення, цінності та смисл життя, соціальні ціннісні структури); 2) динамічний (до якого належить макродинаміка сфери в цілому та мікродинаміка окремих її феноменів) [4, с. 9].

Отже, розглянемо зовнішні фактори, які впливають на формування аксіосфери студента під час його навчання у вищому педагогічному навчальному закладі. Зокрема, об'єктивними детермінантами постають чинники соціалізації особистості, оскільки сам процес інтеграції студента в освітнє середовище передбачає певні особистісні зміни, пов'язані із засвоєнням норм, цінностей та вимог цієї інституції, набуттям нової соціальної ролі.

Так, поділяючи погляди А. Мудрика, який виокремив основні чинники соціалізації особистості, ми вважаємо, що вони також впливають і на становлення ціннісно-смислової сфери особистості майбутніх вчителів, а саме: мегафактори (космос, планета, світ); макрофактори (країна, етнос суспільство, держава); мезофактори (місце і тип поселення; належність до аудиторії мереж масової комунікації; належність до субкультур); мікрофактори (сім'я і домашній осередок, група ровесників, мікросоціум, організації, в яких здійснюється соціальне виховання – навчальні, професійні, громадські тощо) [5].

У межах дії зовнішніх мікрофакторів соціалізації на початкових стадіях професійного становлення особистості студента визначальним є

вплив вимог професійної діяльності та навколишнього соціокультурного оточення (у період навчання це, насамперед, характер і якість організації конкретного освітнього середовища у вищому навчальному закладі та академічна група, в якій навчається студент). Так, вплив освітнього середовища на розвиток, навчально-пізнавальну діяльність й професійну підготовку студентів опосередкований системою їхніх ставлень до цього середовища, що визначає активність студентів. Якщо вони почувають себе психологічно комфортно у вищому навчальному закладі, знаходять можливі форми для самовираження, усвідомлюють цінність навчального процесу та інших видів діяльності, організованих в установі, успіхи й перспективи власного розвитку, то вони відкриті до педагогічних впливів, взаємодії, вияву власної активності у виконанні вимог, подоланні труднощів.

Основними принципами організації освітнього середовища, що стимулюють студентів до засвоєння особистісних знань, професійних концепцій, набуття соціального досвіду, досвіду діяльності за фахом і формують внутрішню мотивацію здобуття освіти у вищій школі, постають: залучення кожного до процесу навчання, безперешкодність процесу, відкритість особистості, вияв чуйності до інших, повага до особистості, позитивна спрямованість процесу, опертя на принципи, правила, організація процесу як набуття особистістю власного досвіду.

Ефективність реалізації потенціалу освітнього середовища підвищиться, якщо під час організації навчального процесу викладач буде спиратися на такі принципи навчання: індивідуалізація навчання; контекстність (наближення мети навчання до професійних вимог); елективність (надання студентам свободи вибору цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів розвитку освітніх потреб); усвідомленість навчання; опора на життєвий досвід.

У свою чергу, академічна група також сприяє особистісному становленню студента, процесу оволодіння цінностями, нормами й досвідом життя в майбутньому професійному середовищі. Так, характер розвитку особистості значною мірою обумовлений рівнем розвитку групи, в яку вона інтегрована. Група повинна бути середовищем, сприятливим для вирішення проблем професійної підготовки, актуалізації отриманих знань, необхідних для здобуття професіоналізму особистістю, оптимізації пізнавальної діяльності студентів. Психологічними складовими потенціалу студентської групи є: комунікативні, перцептивно-рефлексивні можливості групи, стиль внутрішньогрупової взаємодії, мотивація спілкування та діяльності, ціннісні орієнтації. Чинниками, що визначають задоволеність особистості від спільної дії постають: усвідомлення мети, досягнення успіхів у роботі, впевненість в собі, позитивна оцінка своїх можливостей, прояв інтересу та позитивне ставлення до діяльності, позитивна оцінка

групи і свого місця в ній.

Ступінь задоволеності студентами загальною професійною підготовкою значною мірою залежить і від стилю взаємодії в групі, який визначається такими компонентами: рівень згуртованості у групі; наявність труднощів у спілкуванні; наявність конфліктів; вплив соціально-психологічного клімату в групі на успішність процесу навчання; існування неформальних об'єднань всередині формальної структури студентської групи; вплив атмосфери факультету на характер внутрішньогрупової взаємодії; ціннісно-орієнтаційна єдність групи.

Сприятливий психологічний клімат стимулює членів групи до активної діяльності, сприяє удосконаленню професійних умінь. І як наслідок, продукує відносини товариського співробітництва і взаємоповаги, в яких особистість відчуває задоволеність від своєї приналежності до студентської групи. Рівень розвитку групи «підтягує» і оптимізує індивідуальні особливості кожного студента.

Однак, одним із центральних факторів впливу на ціннісно-смыслову сферу студентів є система взаємодії викладача зі студентами. Саме вона містить великі резерви для формування важливих суб'єктно-діяльнісних якостей майбутнього професіонала, його професійної позиції.

Сучасна позиція викладача передбачає, перш за все, зміну свого ставлення до педагогічної діяльності, прийняття всіх її складових як цінності, головною серед яких є особистість, а це, в свою чергу, вимагає від фахівця наповнення своєї діяльності новими смислами і пріоритетами. Особистість викладача, його система моральних орієнтирів, його ставлення до професійних цінностей визначають успіх в якісному перетворенні особистості майбутнього педагога. В ідеалі модель взаємодії викладача зі студентом повинна реалізовувати зміст особистісно орієнтованого навчання, тобто являти собою «діаду»: студент – викладач = система, яка розвивається.

Крім того, важливу роль у формуванні аксіосфери майбутнього фахівця відіграє діалогічна взаємодія викладача та студента. Лише за умови використання педагогом діалогічної стратегії суб'єкти впливу матимуть можливість реалізовувати власну індивідуальну, особистісну позицію у процесі навчання і виховання [6].

На підтвердження цієї думки, у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях [7; 8] обґрунтовується поняття «освітній діалог» як інноваційна розвивальна форма навчання, що постає зовнішньою спонукою професійно-особистісного становлення майбутнього фахівця, розвитку його ціннісно-смыслові сфери. Зокрема, на думку Г. Радчук, освітній діалог – це «багаторівнева смислонасичена форма активного навчання, котра фасилітує професійно-особистісний аксіогенез студентів та здійснюється у спосіб педагогічного спілкування, що реалізується на

різних рівнях: 1) формального діалогу (як організаційної форми суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу); 2) змістового діалогу (представлення в діалогічній формі матеріалу, який вивчається); 3) особистісно-смиислового діалогу (як способу встановлення ціннісно-смиислової єдності суб'єктів освіти на основі сприймання предметного змісту)» [7, с. 26].

За умови реалізації освітнього діалогу у вищому навчальному закладі відбуваються зміни соціальних ролей викладача і студента й актуалізації суб'єктних позицій, коли викладач створює умови для саморозвитку особистості студента. Крім того, освітній діалог постає циклічним процесом обміну не стільки інформацією, скільки смислами та емоціями, що самоорганізується завдяки рефлексивній комунікації суб'єктів – викладачів та студентів. Це спосіб синергійного взаємозв'язку викладача і студента, розвивальна взаємодетермінація та взаємне конструювання їх професійно-особистісного аксіогенезу, що опосередковується змістом професійної освіти. Тому повноцінний освітній діалог залежить від трьох складників: діалогічності викладача (особистісної готовності та професійної здатності викладачів до організації освітнього діалогу), діалогічності навчального матеріалу (як фрагменту змісту освіти, що розглядається), діалогічності студента (діалогічної культури та суб'єктної позиції) [7].

Отже, характер і якість організації конкретного освітнього середовища у вищому навчальному закладі, психологічний клімат і динамічні процеси в академічній групі та система взаємодії викладача зі студентами постають смислоутворюючими детермінантами розвитку аксіосфери майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки.

У більшості досліджень ціннісно-смишлова сфера розглядається як структурно-функціональний компонент особистості, пов'язаний з мотиваційно-потребовою, когнітивною та емоційно-вольовою сферами особистості та виконує системоутворюючу та регулятивну функції.

На різних етапах соціалізації розвиток ціннісно-смишлової сфери особистості майбутнього педагога нерівномірно визначається мегафакторами, макрофакторами, мезофакторами, та мікрофакторами.

Організація фасилітуючих впливів, спрямованих на гармонізацію таких зовнішніх чинників впливу на ціннісно-смишловий розвиток особистості, як освітнє середовище, академічна група та діалогізація стосунків викладача зі студентами є одним з найважливіших завдань сучасної системи освіти.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є дослідження впливу суб'єктивних детермінант розвитку аксіосфери майбутніх учителів у процесі їх професійної підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ярмакеев И. Э. Моделирование личности современного учителя: ценностно-смысловой аспект / И. Э. Ярмакеев. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2004. – 424 с.
2. Вілюжаніна Т. А. Динаміка ціннісно-сміслової сфери особистості в процесі професійного становлення майбутніх психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т. А. Вілюжаніна. – К., 2006. – 22 с.
3. Крижко В. В., Мамаєва І. О. Аксіологічний потенціал державного управління освітою : навч. посіб. / В. В. Крижко, І. О. Мамаєва. – К. : Освіта України, 2005. – 217 с.
4. Бреусенко О. А. Динаміка ціннісно-сміслової сфери особистості в умовах екзистенціальної кризи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / О. А. Бреусенко. – К., 2000. – 20 с.
5. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учеб. для студ. пед. вузов / [А. В. Мудрик] ; под. ред. В. А. Сластенина. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : Издательский Центр «Академия», 2000. – 200 с.
6. Пелех Ю. В. Теоретико-методичні засади ціннісно-сміслової готовності майбутнього педагога до професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ю. В. Пелех. – К., 2010. – 36 с.
7. Радчук Г. К. Психологія аксіогенезу особистості у контексті вищої професійної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Г. К. Радчук. – К., 2011 – 44 с.
8. Мілько Н. Є. Діалог в освіті як педагогічна проблема / Н. Є. Мілько // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного ун-ту ім. Б. Хмельницького : зб. наук. пр. Серія «Педагогіка». – Мелітополь, 2008. – № 1. – С. 214–223.